

Archeologische

Kroniek

Zuid-Holland

konden de koeien grazen. De zee was niet ver weg en voorzag de bewoners van vis en, zoals we zullen zien, zout.

In het Wijndaelerplantsoen zijn aardewerk en vuursteen en grondsporen uit de Midden Bronstijd gevonden. Het lijkt vrijwel zeker dat hier een huis heeft gestaan, maar hoe dat er heeft uitgezien, is nog niet duidelijk. Archeologische resten uit deze periode zijn in Den Haag relatief zeldzaam en dat is één van de redenen waarom deze opgraving belangrijk is.

Er zijn ook resten van een aantal bijgebouwtjes en een akker uit de Vroege IJertijd (circa 800 tot 500 v. Chr.) gevonden. De prehistorische bewoners van het Wijndaelerplantsoen waren echte landbouwers. Op kleine akkertjes verbouwde men granen, zoals tarwe en gerst. De akkers werden regelmatig bewerkt met een scheurploeg of eergetouw. De krassen die het eergetouw maakte in de ondergrond, waren tijdens het onderzoek nog zichtbaar. In de akkerlaag zaten ook scherven aardewerk en ander huishoudelijk afval dat met bemesting op de akker terecht kwam.

Op het Wijndaelerplantsoen is ook een dik pakket van rossige of geel aardewerk gevonden. Het zijn de resten van aardewerk dat gebruikt werd bij zoutwinning uit zeewater. Deze vorm van zoutwinning is kenmerkend voor de Vroege IJertijd in dit gebied. Allereerst werd zeewater ingekookt, zodat een dikke pekkel ontstond. Deze pekkel werd uitgesmeerd in speciaal daarvoor gemaakte aardewerken gootjes. Men legde deze gootjes kruislings op aardewerken staafjes boven een vuur. De pekkel verdampte en het zout bleef achter in de gootjes. De gootjes met het aangekoekte zout werden geruild met bewoners in het binnenland.

Gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer, Afdeling Archeologie, Everhard Bulten en Peter Stokkel

Dordrecht | Gezondheidspark, deellocatie zendmast Amnesty Internationalweg

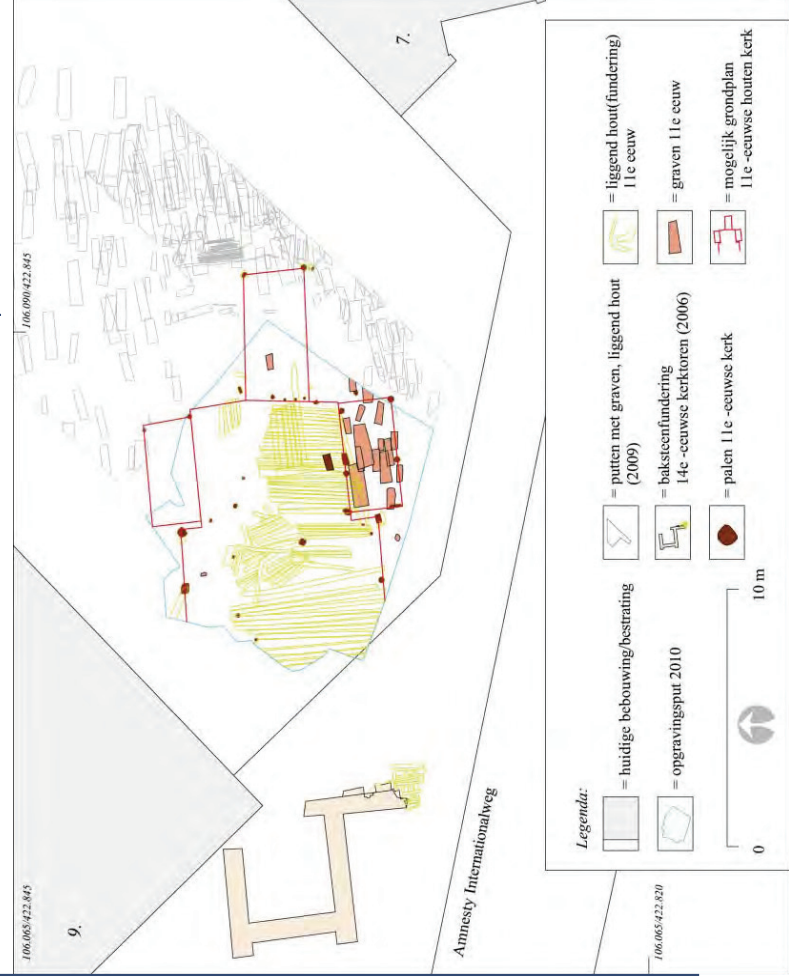
In 2010 zijn in het plangebied Gezondheidspark, deellocatie 'zendmast Amnesty Internationalweg' resten van een middeleeuwse kerk opgegraven. Rondom de zendmast aan de Amnesty Internationalweg zijn eerder de resten van een 14de-eeuwse kerk(toren) en een kerkhof opgegraven. In 2010 is onder de gesloopte zendmast gegraven. De resten van het schip van de 14de-eeuwse bakstenen kerk bleken niet meer aanwezig. Het muurwerk was in oostelijke richting al tot op het niveau van de houtfundering verdwenen. De opgeworpen heuvel waarop deze kerk was gebouwd, was grotendeels geërodeerd onder invloed van het zoetwatergetijdengebied dat na de

St. Elisabethsvloed(en) van 1421-1424 ontstond. Onder het niveau van de verdwenen muren van de 14de-eeuwse kerk was een oudere ophoping aanwezig. Hierin bevonden zich de resten van een 11de-eeuwse houten kerk en een aantal bijbehorende graven. Een eenduidige plattegrond en mogelijke fasering waren moeilijk te herkennen. Het westelijk deel van deze houten kerk ligt buiten het te verstoren terrein en is niet opgegraven.

Het centrale deel bestond uit een laag berkenstammetjes met daarop een kleilaag. Dit was mogelijk een fundering met kleivloer. Een deel van de stammetjes en de kleilaag waren verbrand. De vermoedelijke vloerfundering was rechthoekig tot licht bootvormig en had een breedte van circa 6 m. De totale lengte is

onduidelijk, maar was ten minste 10 m. Hieromheen was een aantal kleine, aangepunte paaltjes aanwezig. Dit zou een (binnen)wand geweest kunnen zijn, hoewel dit gezien de onregelmatige verspreiding en afwezigheid van vlechtwerk niet aanmemelijk is. In het midden stond een zwaardere, aangepunte paal. De hierboven beschreven structuur is mogelijk een eerste fase van de 11de-eeuwse

Overzicht van de resten van de 11de-eeuwse kerk.

kerk of het is het niet-dragende 'binnenwerk' van één en dezelfde fase van de kerk.

Het liggend hout had een 14C-einddatering van 1018 en de middenpaal een einddatering van 1025. De houtskool van het verbrande deel van de stammetjes leverde een einddatering op van 1023. Mogelijk is er, misschien al tijdens de bouw, sprake geweest van een brand in de (oudste fase van de) kerk. Een eventuele aanwijzing voor de aanname dat deze plattegrond een oudere bouwphase vertegenwoordigde, is de aanwezigheid van twee verrommelde graven en een intact boomstamkistgraf direct rondom deze plattegrond, zie afbeelding. De graven hadden 14C-einddateringen van 1024 en 1025.

Rondom bovengenoemde plattegrond en graven waren wel zwaardere (dragende) palen, met platte bodem en/of op sloffen, aanwezig, zie plattegrond (p.7). De palen zijn echter niet zodanig gesitueerd/geplaatst dat er een duidelijke plattegrond herkenbaar is. Ten noorden en zuiden van de middenpaal waren enkele palen met een onderlinge afstand van ongeveer 2,2 m aanwezig. Dit waren mogelijk doorgangen. Andere zwaardere palen suggereren de aanwezigheid van aanbouwen, waaronder een versmald koor. Een aantal palen aan de zuidzijde vormde een rechthoek van 2 x 4 m, waarbinnen verschillende graven aanwezig waren, waarvan er één gedateerd is en een 14C-einddatering opleverde van 1033.

Mogelijk is hier sprake van een aanbouw, eventueel in de vorm van een overkapping. Dendrochronologisch onderzoek van één van de palen wijst op een kapdatum in de zomer van 1028. Enkele palen aan de oostzijde wijzen op de aanwezigheid van een versmald koor met een afmeting van circa 4,5x2,2 m.

Dendrochronologisch onderzoek van één van de palen

geeft een kapdatum in de zomer/winter van 1028. Vier van de zwaardere palen waren op basis van kenmerken en dateringen afwijkend. In tegenstelling tot de andere ronde palen (\emptyset circa 25-30 cm) waren dit zeer zware vierkante/rechthoekige palen met een grootste diameter van 50-60 cm. De geselecteerde eiken zijn deels uitgegraven en bij de wortels gekapt. Twee palen zijn dendrochronologisch gedateerd en geven kapdata in de jaren 770 en 798. De palen zijn waarschijnlijk hergebruikt, maar wijzen mogelijk wel op bewoning van het gebied gedurende de 8ste eeuw. Aangezien een fasering niet duidelijk is aan te tonen moeten we voorlopig uitgaan van één bouwphase. De dendrochronologische data wijzen overeenkomstig op een bouwdatum in of kort na het jaar 1028. Een aantal monsters van palen, houtskool en menselijk botmateriaal leverde 14C-einddateringen op tussen 1018 en 1025, maar deze kunnen gezien de foutenmarge ook in of kort na 1028 dateren. Op basis van de goede dendrochronologische dateringen kan worden aangenomen dat de einddateringen van 14C-analyse resultaten betrouwbaarder zijn dan de begindateringen.

Vermoedelijk was de kerk een rechthoekig, oost-west georiënteerd zaalkerkje met een breedte van ongeveer 7,5 m. Het achterste deel van het schip was mogelijk versmald en daarachter bevond zich waarschijnlijk een nog smaller koor. Palen aan de zuid- en noordzijde kunnen wijzen op aanbouwen, eventueel een (open) galerij, waarbinnen graven lagen. Een betrouwbare parallel voor een dergelijke reconstructie is echter niet gevonden. De vergelijking met de plattegronden van nog bestaande 12de-eeuwse staafkerken in Noordwegen is verifideel, maar zou tot onjuiste conclusies kunnen leiden. Hoewel de staafbouw ook

in de West-Europese landen wel werd toegepast (ook voor kerken), zijn vergelijkbare, complexe (archeologische) plattegronden in Nederland en omliggende landen nooit waargenomen. Voor de uiteindelijke reconstructie van de kerk zal nog overleg plaatsvinden met specialisten van de RCE.

Marc Dorst, *Monumentenzorg & Archeologie*
Gemeente Dordrecht

Dordrecht | Gezondheidspark, deellocatie Karel Lotsyweg 21

Op de deellocatie 'Karel Lotsyweg 21' zijn in verschillende proefsleuven bewoningssporen uit de Middeleeuwen en een vondstcomplex uit de Romeinse Tijd gevonden. De bewoningssporen uit de Middeleeuwen zijn aanwezig in de top van de jongere oeverwalafzettingen van de Dubbel. Van deze afzetting is onduidelijk of het mogelijk (deels) een antropogene ophoging is. Er kan sprake zijn van een lage dijk/kade die langs de Dubbel lag. De bewoningssporen bestaan uit verschillende (fases) van sloten, paaltjes, een duiker en (mest)kuilen. De sporen uit de oudste fase dateren uit de periode 1050 -1300 en zijn toe te schrijven aan de ontginningsfase.

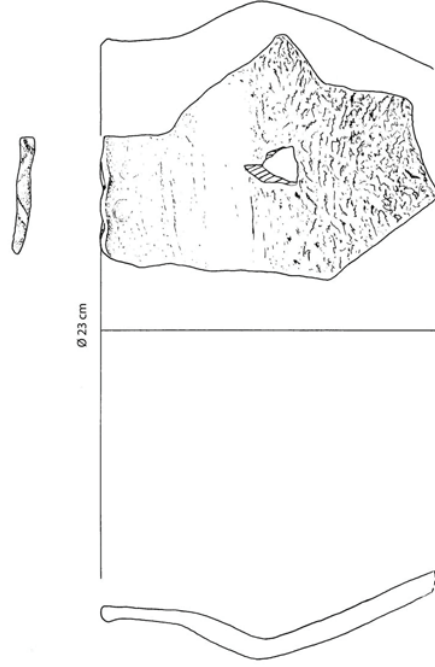
Parallel aan de Dubbel lagen enkele relatief brede sloten. Deze waren met elkaar verbonden door een duiker en kunnen daarom mogelijk dijk-/kadesloten zijn geweest. De aanwezigheid van een ophogingspakket (dijk/kade) is echter niet met zekerheid vastgesteld. Haaks hierop waren kleinere sloten aanwezig. In de vullingen van de oudste sloten is keramiek, metaal, dierlijk bot, natuursteen en een leren schoenfragment gevonden. Onder de metalen voorwerpen bevinden zich onder andere een bronzen/koper (sier)pin, een ijzeren meslemmet, een lood-tinnen

(pseudo)muntpeld en een mogelijk dekseltje van lood-tin. Het vondstmateriaal suggereert de aanwezigheid van een huisplaats in de directe omgeving. Uit de bewoningsfase 1300-1421 zijn sloten, paaltjes en (mest)kuilen gevonden.

Deze zijn mogelijk toe te schrijven aan een erf. Twee langwerpige kuilen hebben in eerste instantie mogelijk een ambachtelijke functie gehad. Ze kunnen gebruikt zijn als vollerskuilen of voor het roten van vlas. In een later stadium zijn ze gebruikt als afvalkuil. Uit deze periode is keramiek gevonden, maar ook dierlijk bot, schelpen, bouwmaterialen, metaal en leerresten. De sporen en vondsten wijzen op de aanwezigheid van een huisplaats in de directe omgeving. Hiervan zijn echter geen resten gevonden, mogelijk als gevolg van een ondiepe bouwwijze, waarbij palen op sloffen werden gezet. De resten van huizen zijn mogelijk geheel of grotendeels geërodeerd onder invloed van het zoetwatergetijdengebied dat na de St. Elisabethsvloed(en) ontstond.

Tot slot werd een vondstcomplex uit de Romeinse Tijd gevonden. Tussen het materiaal bevonden zich ook

Eén van de aardwerkscherven uit de IJzertijd.

enkele scherven uit de (Vroege) IJzertijd. Waarschijnlijk zijn deze scherven afkomstig van een geërodeerde, oudere oeverwal. Het materiaal was aanwezig in één dunne afzettinglaag tussen een oudere en een jongere afzetting van de Dubbel. Een aantal aangepunte palen behoorde mogelijk tot een opslag-schuurtje (spieker) en kan dateren uit de periode vóór de Late Middeleeuwen. De Romeinse vondsten dateren uit de 2de tot begin 3de eeuw. Het gaat om keramiek, metaal, bouw materiaal, natuursteen, dierenbotten en leer. Het keramiekcomplex omvat 1027 scherven, waaronder terra sigillata, Gallo-Beigisch aardewerk, geverfd aardewerk, dikwandig aardewerk, gladwandig aardewerk, ruwwandig aardewerk, Lage Landen Waar (LLW) en een enkel fragment handgevormd aardewerk. Opvallend is dat alle voor-

Voorbeelden van keramiek uit de Romeinse Tijd.

komende vormen van Romeins keramisch bouw-materiaal vertegenwoordigd zijn, waaronder een fragment van een verwarmingsbuis (tubulus). Verwarmingsbuizen horen thuis in gebouwen waarin vloerverwarming aanwezig was, zoals badhuizen en

Enkele van de dakpanfragmenten uit de Romeinse Tijd.

villae met een badgedeelte of eetzaal (triclinium). Ook zijn er 50 fragmenten van vloertegels en veel dakpanfragmenten aanwezig, waaronder 129 stukken van platte pannen (tegulae) en twee van halfronde vorstpannen (imbrices). De natuursteenfragmenten bestaan uit tufsteen, basalt, leisteen, Grauwacke en

De ijzeren dissel, passer en de bronzen lepelsonde uit de Romeinse Tijd.

Ring en draadfibula uit de Romeinse Tijd.

kwartsiet. Vondsten van metaal omvatten munten, een draadfibula, een ring, een stilius, (schoen)nagels, een lepelsonde, een boogtip/pijlpunt, een dissel, een passer en een ornament in de vorm van een vogelkop.

Twee sestertien met Faustina, vrouw van keizer Antonius Pius en hun adoptiefzoon, de latere keizer Marcus Aurelius.

Ook is een zoolfragment van een met ijzer bespijkte leren schoen gevonden. Het is een deel van een enkel-

hoge gesloten veterschoen (calceus). Het dierlijk botmateriaal bestaat vooral uit resten van gedomesticeerde dieren, zoals runderen, varkens en paarden. Daarnaast zijn enkele botten van wilde dieren gevonden, waaronder gewei van edelhert en ree en een schedelfragment van een bever.

Dierlijke botten uit het vondstcomplex uit de Romeinse Tijd; 1. gewei van een edelhert, 2. gewei van een ree, 3. schedeldak van een bever.

Dit is het omvangrijkste vondstcomplex uit de Romeinse Tijd dat tot op heden op het Eiland van Dordrecht is gevonden. Waarschijnlijk wijst dit op de aanwezigheid van een aanzienlijk gebouw in de directe omgeving, hoewel het ook mogelijk is dat het geheel is verspoeld. Ook scherven uit de Ilzertijd waren niet eerder op het Eiland van Dordrecht gevonden. De vondsten geven aan dat de rivier de Dubbel ouder is dan tot nu toe werd aangenomen.

Marc Dorst, Monumentenzorg & Archeologie
Gemeente Dordrecht

Goedereede | Oude Oostdijk

In de jaren '50 van de vorige eeuw ontdekten archeologen in de polder Oude Oostdijk een nederzetting uit de Romeinse Tijd. De archeoloog Jan Trimpe Burger groef tijdens twee campagnes (1958-1959 en 1982-1983) een deel van de nederzetting op. Helaas heeft hij zelf nooit de tijd gehad om de vondsten en documentatie uit te werken in een onderzoek. In 2010 pakten onderzoekers van de Universiteit Leiden en Hazenberg Archeologie het werk van Trimpe Burger op. Ze bevestigden het vermoeden dat de nederzetting in de polder de Oude Oostdijk een belangrijke havenplaats was in het Nederlandse kustgebied in de Romeinse Tijd. De havenplaats was bewoond van 85 tot vermoedelijk 225 na Chr.

Voorgeschiedenis

In de zomer van 1618 werd in het water voor de noordelijke kust van Goeree vlak bij de Oude Oostdijk een ruïne zichtbaar. Deze mysterieuze plek werd de 'Oude Wereld' genoemd. De geschiedschrijver Pieter Jan Twissh schreef in de 17de

Jasper de Bruin van de Leidse Universiteit buigt zich over oude opgravingstekeningen.

